

DOI: 10.17951/i.2018.43.1.111-124

ANNALIS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XLIII, 1 SECTIO I 2018

ARTUR WYSOCKI

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8345-9308>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Stosunek społeczeństwa polskiego do przeszłości a tożsamość narodowa. Analiza badań sondażowych

Attitude of Polish Society to the Past and National Identity. Analysis of the Surveys

WPROWADZENIE

Na początku lat 70. XX w. W. Glasser prognozował przemiany zachodnich społeczeństw w „społeczeństwa tożsamości”. Wyrażał tym określeniem m.in. przekonanie, że obserwowane narastające przewartościowania w rozumieniu podmiotowości oraz przeobrażenia świata społecznego w wymiarze komunikacyjnym, kulturowym, politycznym i gospodarczym doprowadzą do sytuacji, gdy tożsamość stanie się jednym z podstawowych dóbr życia indywidualnego i zbiorowego¹. Podobnie na ważności i popularności w ostatnich dziesięcioleciach zyskuje tożsamość narodowa. Pytanie o nią w rozwiniętych społeczeństwach Zachodu zaczęto zadawać po II wojnie światowej, na stałe zaś weszła do obiegu naukowego w latach 80. XX w. Jak zauważył A.D. Smith, tożsamość narodowa stała się preferowanym pojęciem dla określenia kulturowych i społeczno-psychologicznych aspektów istnienia współczesnych narodów². Wcześniej, do pewnego stopnia, podobną refleksję prowadzono pod hasłami „ducha” narodów, charakteru narodowego czy świadomości narodowej. Okazały się one jednak niewystarczające odnośnie do kształtu współczesnych przemian społecznych.

¹ Por. W. Glasser, *The Identity Society*, New York 1971.

² Por. A.D. Smith, *Interpretations of national identity*, [w:] A. Dieckhoff, N. Gutierrez (eds.), *Modern Roots. Studies of National Identity*, Aldershot 2001, s. 21.

Kwestia tożsamości narodowej nabiera dziś ogromnego znaczenia. Jest ona obecna w debatach nad przemianami cywilizacyjnymi, różnymi wymiarami globalnych procesów społecznych (głównie globalizacji kultury), podmiotowością i sprawstwem politycznym czy obywatelskim, zmierzchem państwa narodowego, migracjami i procesami adaptacyjnymi, relacjami międzykulturowymi, erupcją etniczności itp. Zainteresowanie tożsamością narodową ma odzwierciedlenie również w obiegu naukowym, o czym świadczy liczba publikacji, gdzie staje się ona podstawowym tematem analiz lub (jeszcze częściej) używa się jej jako zmiennej wyjaśniającej cały szereg zróżnicowanych zjawisk i procesów³.

Tożsamość narodową za A. Kłoskowską można określić jako „zbieżność subiektywnych postaw wielu ludzi odnoszonych do własnej grupy [narodowej – A. W.], świadomość pewnej odrębności od obcych i poczucie związku z grupą swoich oraz świadomość ciągłości, historycznego trwania tej grupy i jej zbiorowej filiacji – wywodzenia się od wspólnych przodków czy przodka”⁴. W definicji tej wyraźnie widoczne są dwa podstawowe aspekty kolektywnej tożsamości narodowej. Pierwszy z nich odnosi się do poczucia odmienności w interakcjach i kontaktach z innymi wspólnotami narodowymi. Jest ono związane z refleksją i wyobrażeniami członków o własnej grupie w stosunku do innych grup. Poczucie to rodzi się więc z relacji My – Oni (Swoi – Obcy) i opiera się na dostrzeganiu (a niekiedy wynajdowaniu) różnic, odrębności, specyfiki. Jest ono zwykle oparte o typowe czynniki narodotwórcze, takie jak: język, religia, terytorium (ojczyzna), organizacja państwowa, symbolika, obyczaje itp. Drugi aspekt tożsamości narodowej widoczny w definicji A. Kłoskowskiej dotyczy poczucia ciągłości oraz przeświadczenia o wspólnym pochodzeniu i wspólnych dziejach danej zbiorowości. Zawiera się on w relacji My-teraz – My-wcześniej i przejawia się w takich fenomenach, jak: pamięć zbiorowa, tradycja czy historia narodowa. Na tę ostatnią składa się zwykle wybór (kanon) określonych wydarzeń i bohaterów. Zachowanie tożsamości narodowej w tym aspekcie polega głównie na reprodukowaniu tego kanonu, utrzymywaniu i kultywowaniu ciągłości kulturowej i historycznej. Znamienne jest, że praktyki narodowe w tym względzie pełne są mitów, megalomanii, pozytywnych autostereotypów czy wyobrażeń o pochodzeniu własnej wspólnoty, zakorzenionych (im głębiej, tym lepiej) w dziejach powszechnych świata⁵.

³ A. Wysocki, *O rozumieniu i stosowaniu tożsamości narodowej w naukach społecznych*, „Konteksty Społeczne” 2014, nr 2, s. 59–61.

⁴ A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 134.

⁵ Por. M. Budyta-Budżyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010, s. 95–99.

W tym kontekście, szczególnie w odniesieniu do wyróżnionego drugiego aspektu kolektywnej tożsamości narodowej, warto zadać pytania: Jakie znaczenie dla współczesnego społeczeństwa polskiego ma przeszłość? Czy i w jakim stopniu Polacy interesują się historią własnego kraju? Na ile dzieje wspólnoty narodowej są źródłem dumy bądź wstydu? W jakim stopniu znajomość historii mieści się w postulowanych postawach patriotycznych i w ogóle stanowi istotne kryterium uznania kogoś za Polaka? Odpowiedzi na te pytania, zaprezentowane w niniejszym opracowaniu, bazują na reprezentatywnych badaniach sondażowych.

Badanie tożsamości narodowej przy użyciu sondaży zdaniem Z. Bokszańskiego jest jednym z czterech możliwych podejść – obok modelu obiektywistycznego, modelu tożsamości odkrywanych i modelu tożsamości narodowej konstruowanej⁶. W modelu opinii publicznej tożsamość narodowa rozumiana jest jako zbiór:

[...] przekonań, postaw i emocji, który zostaje ukształtowany w świadomościach członków zbiorowości narodowej w związku z poczuciem więzi z narodem i przeżywaniem przez nich uczestnictwa w grupie narodowej. Są to przekonania, postawy i emocje poddające się w istotnym zakresie procesom upodobnienia i uniformizacji. [...] Podobieństwo treści poznawczych, postaw i emocji wielu jednostek zogniskowanych wokół więzi z macierzystą zbiorowością narodową pozwala na charakterystykę tożsamości tej zbiorowości⁷.

Jest ona zatem rodzajem „matrycy” przekonań, postaw i emocji, która modeluje identyfikację ze zbiorowością narodową w trakcie socjalizacji lub upowszechnione wzory reakcji na symbole narodowe, wzory określające pamięć przeszłości, wzory postaw wobec wybranych postaci i wydarzeń z przeszłości narodu. „Częstkowe kopie” tożsamości narodowej są powszechnie podzielane i wystarczy zapytać o nią dowolnego członka narodu, aby uzyskać mniej lub bardziej pełną wiedzę na ten temat. Należy przy tym pamiętać, że stopień przyswojenia (wiedzy o) tożsamości narodowej jest społecznie zróżnicowany.

Wybrane do analizy sondaże odnoszą się do tych aspektów tożsamości narodowej, w których możliwe było odnalezienie wątków dotyczących stosunku społeczeństwa polskiego do przeszłości i historii. Należą do nich (i w takiej kolejności zostaną omówione) badania nad: świadomością historyczną Polaków, poziomem zainteresowania historią i jej znaczeniem dla współczesnego człowieka, społecznymi kryteriami polskości, źródłami dumy (bądź wstydu) narodowego, patriotyzmem oraz więziami społecznymi.

⁶ Zob. Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005. Szczegółowe, krytyczne omówienie poszczególnych modeli badania tożsamości narodowej wraz z poszczególnymi koncepcjami narodu zob. A. Wysocki, *Poczucie tożsamości narodowej Polaków w kontekście zachodnioeuropejskim*, „*Opuscula Sociologica*” 2017, nr 3, DOI: <http://dx.doi.org/10.18276/os.2017.3-05>, s. 57–77.

⁷ Z. Bokszański, *op. cit.*, s. 133.

OCENA ZAINTERESOWANIA HISTORIĄ I JEJ ZNACZENIA DLA WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

Sondaże na temat świadomości historycznej społeczeństwa polskiego wskazują, że Polacy oceniają swoje zainteresowanie historią na średnim poziomie. Zarówno badania przeprowadzane przez TNS (rys. 1), jak i CBOS (rys. 2) świadczą o tym, że mniej więcej połowa Polaków określa swoje zainteresowanie właśnie jako średnie, natomiast po 1/4 badanych mieści się w grupach osób deklarujących albo bardzo duże i duże, albo niewielkie lub żadne zainteresowanie przeszłością.

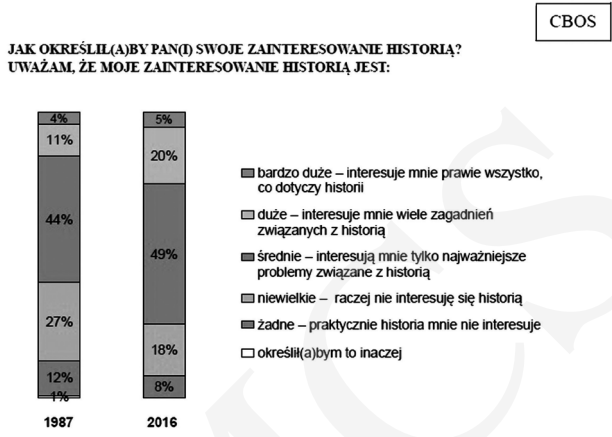
Jak określił(a)by Pan(i) swoje zainteresowanie przeszłością?

Rys. 1. Poziom zainteresowania przeszłością Polaków (2015)

Źródło: TNS, *Czy jesteśmy zwycięzcami? Polacy o przeszłości i o II wojnie światowej. Komunikat z badań K.034/15*, Warszawa 2015.

Z sondażu CBOS-u (rys. 2) wynika, że stosunkowo większe zainteresowanie deklarują mężczyźni (32% wskazań „bardzo duże” i „duże”), mieszkańcy największych miast (38%), osoby z wyższym wykształceniem (41%), zajmujący kierownicze stanowiska (41%) oraz średni personel (43%), a także badani o najwyższych dochodach *per capita* (43%). Niewielkie lub żadne zainteresowanie historią względnie częściej występuje wśród badanych z podstawowym lub gimnazjalnym wykształceniem (39%), oceniających własne warunki materialne jako złe (42%), a także w kategorii osób o nieokreślonych poglądach politycznych (44%).

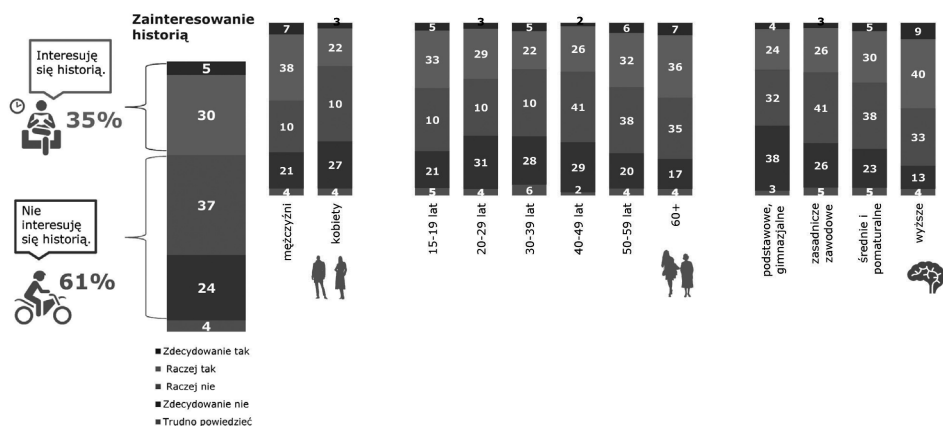

Rys. 2. Poziom zainteresowania historią w badaniu CBOS (1987, 2016)

Źródło: CBOS, *Świadomość historyczna Polaków. Komunikat z badań BS/68/2016*, Warszawa 2016.

W porównaniu do 1987 r. wyraźnie widać, że poziom zainteresowania historią obecnie jest o wiele większy. O ile 30 lat temu 39% respondentów deklarowało żadne lub niewielkie zainteresowanie, o tyle obecnie jest to 26%.

Co ciekawe, z innego badania TNS, przeprowadzonego w 2014 r. (rys. 3), wynika, że jest 35% osób zainteresowanych historią, przy 61% osób deklarujących je jako nikłe lub żadne. Sondaż potwierdza, że wyższy poziom jest udziałem osób z wyższym wykształceniem oraz mężczyzn. Stosunkowo większe zainteresowanie historią deklarują osoby najmłodsze i najstarsze.

Rys. 3. Poziom zainteresowania historią w badaniu TNS (2014)

Źródło: TNS, *Polacy wobec historii – zainteresowanie i wiedza. Komunikat z badań K.026/14*, Warszawa 2014.

Jakkolwiek oceniać faktyczny poziom i jakość zainteresowania Polaków historią lub przeszłością, jej znaczenie dla respondentów znajduje się na bardzo wysokim poziomie. Społeczeństwo polskie dość powszechnie wyraża opinię, że znajomość przeszłości jest potrzebna współczesnemu człowiekowi (rys. 4). W 2016 r. twierdziło tak 87% badanych. Co dziewiąty badany uważał wiedzę historyczną za niezbyt przydatną lub całkowicie zbędną (11%)⁸. Co więcej, przekonanie takie jest obecnie nieco silniejsze niż 30 lat temu, choć jednocześnie wzrósł udział osób – z 5% do 11% (głównie „kosztem” niezdecydowanych) – które są odmiennego zdania.

Rys. 4. Znaczenie wiedzy o przeszłości dla współczesnego człowieka (1987, 2016)

Źródło: CBOS, *Świadomość historyczna Polaków. Komunikat z badań BS/68/2016*, Warszawa 2016.

Ocena znaczenia wiedzy o przeszłości szczególnie związana jest z poziomem wykształcenia. Im wyższe wykształcenie, tym częstsze przekonanie, że wiedza o przeszłości jest człowiekowi bardzo potrzebna. Spośród osób z wykształceniem wyższym podziela je 64% badanych. Natomiast niemal co piąta osoba (19%) z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym uważa wiedzę historyczną za niezbyt przydatną lub całkowicie zbędną. O bardzo dużej roli wiedzy historycznej częściej niż pozostali przekonani są też mieszkańcy ponad półmilionowych miast (61%) oraz osoby zajmujące kierownicze stanowiska (66%).

⁸ W badaniach TNS z 2015 r. na podobnie zadane pytanie dokładnie 2/3 badanych stwierdziło, że znajomość przeszłości jest bardzo lub raczej potrzebna współczesnemu człowiekowi. Odmiennego zdania było 30% respondentów, przy czym 26% stwierdziło, że wiedza taka jest niezbyt potrzebna, a 4% uznało, że jest całkowicie zbędna. Zob. TNS, *Czy jesteśmy zwycięzcami? Polacy o przeszłości i o II wojnie światowej. Komunikat z badań K.034/15*, Warszawa 2015.

HISTORIA W SPOŁECZNYCH KRYTERIACH POLSKOŚCI I JAKO ŹRÓDŁO DUMY NARODOWEJ

Z badań przeprowadzonych w latach 1988–1998–2008 przez TNS OBOP nad społecznymi kryteriami polskości (tab. 1) wynika, że znajomość kultury i historii Polski jest jednym z kluczowych warunków uznania danej osoby za Polaka. Generalnie, jak widać w tab. 1, tożsamość narodowa Polaków w zdecydowanie większym stopniu opiera się o więź kulturową (więź konwencjonalną w terminologii S. Ossowskiego) niż więź biologiczną (substancjonalną). Jednocześnie obserwujemy zasadniczą niezmienną kryteriów polskości.

Tab. 1. Społeczne kryteria polskości w latach 1988–1998–2008 (w %)

Kryterium	Odpowiedzi łącznie: „bardzo ważne” i „raczej ważne”		
	1988	1998	2008
Poczucie, że jest się Polakiem	95	95	94
Znajomość języka polskiego	91	94	95
Posiadanie obywatelstwa polskiego	82	84	81
Posiadanie przynajmniej jednego z rodziców narodowości polskiej	81	79	79
Znajomość kultury i historii Polski	79	86	86
Przestrzeganie polskich obyczajów	78	82	79
Mieszkanie na stałe w Polsce	66	70	69
Urodzenie się w Polsce	63	63	59
Szczególne zasługi dla Polski	52	53	45
Wiara katolicka	45	45	43

Źródło: TNS OBOP, *Społeczne kryteria polskości 1988–1998–2008. Komunikat z badań K.61/08*, Warszawa 2008.

Stołość wyników między 1988 r. i 2008 r. – mimo istotnych zmian kontekstu społecznego, przemian cywilizacyjnych, gospodarczych, politycznych, kulturowych – oznacza, że samookreślenie narodowe (sposób pojmowania polskości) jest głęboko zakorzenione w świadomości społecznej, jest trwałym wyobrażeniem zbiorowym; nawet zmiany systemowe, jakie dokonały się w ostatnim ćwierćwieczu, nie zdołały go osiągnąć.

Badania sondażowe wskazują, że przynależność do wspólnoty narodowej jest źródłem dumy dla prawie 3/4 społeczeństwa polskiego. Jednocześnie odsetek ten wzrósł między 2010 r. a 2016 r. z 60% do 74%⁹.

⁹ Wskazania procentowe dotyczą sumy odpowiedzi „bardzo często” i „dość często” na pytanie: „Czy i jak często zdarza się, że odczuwa Pan(i) dumę z tego, że jest Pan(i) Polakiem/Polką?”. W tym samym czasie na pytanie: „Czy i jak często zdarza się, że wstydzi się Pan(i) tego, że jest Pan(i)

Szczególnym źródłem dumy jest dla Polaków ich historia. Sondaż TNS OBOP z 2006 r. identyfikuje dwa podstawowe motywy myślenia Polaków o własnej przeszłości. Pierwszy dotyczy poczucia posiadania pięknej i chwalebnej wspólnotowej historii, z której można być dumnym (tab. 2). Ponad połowa respondentów (53%) jest zdania, że Polacy powinni być dumni ze swej historii bardziej niż inne narody; 45% odpowiedziało, że powinni być dumni tak samo, jak inni. Drugi motyw jest bardziej zakorzeniony w świadomości społecznej i dotyczy przekonania o wyjątkowych cierpieniach w historii narodu polskiego. Tak uważa prawie 2/3 ankietowanych (62%), dla których naród polski cierpiał w przeszłości bardziej niż inne narody, zaś 1/3 (34%) uznaje, że cierpiał tak samo. W obu pytaniach odsetki wskazań, że Polacy powinni być dumni mniej niż inne narody oraz że w historii cierpieli mniej niż inne narody, są nieznaczące.

Tab. 2. Polacy wobec swojej historii (2006)

Kryterium	Czy Pana(i) zdaniem Polacy powinni być dumni ze swej historii tak samo czy mniej niż inne narody?	Czy Pana(i) zdaniem naród polski cierpiał w historii bardziej, tak samo czy mniej niż inne narody?
Bardziej niż inne narody	53%	62%
Tak samo	42%	34%
Mniej niż inne narody	3%	2%
Trudno powiedzieć	2%	2%

Źródło: TNS OBOP, *Polacy wobec swojej historii. Komunikat z badań K.036/06*, Warszawa 2006.

Analiza cech społecznych respondentów pozwala wskazać kategorie społeczne, które wyłamują się z dominującego w społeczeństwie polskim przeświadczenia o wyjątkowej i szczególnej historii narodowej. Są to: młodzież do 24. roku życia, uczniowie, studenci, ludzie z wyższym wykształceniem, mieszkańcy wielkich miast, kierownicy i specjaliści, prywatni przedsiębiorcy, niepraktykujący religijnie i osoby deklarujące poglądy lewicowe. Wśród tych ankietowanych przeważa pogląd, że Polacy mogą być dumni ze swojej historii tak samo, jak inne narody.

Pogląd o wyjątkowej martyrologii narodu polskiego stosunkowo częściej występuje wśród rolników, rencistów i bezrobotnych. Przekonanie to nasila się wraz ze spadkiem poziomu wykształcenia oraz z wiekiem, zwłaszcza u osób powyżej 35. roku życia. Z kolei najsłabiej występuje u młodzieży do 24 lat oraz pracowników usług i administracji. W tych dwóch kategoriach względną przewagę uzyskuje stanowisko, że Polacy cierpieli w historii tak samo, jak inne narody.

Polakiem/Polką?" odpowiedzi „bardzo często” i „dość często” wzrosły z 7% do 9%. Zob. CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem. Komunikat z badań nr 151/2016*, Warszawa 2016, s. 5.

Podobne do powyższych wskazań przyniósł wspomniany wyżej sondaż CBOS z 2016 r. W odpowiedzi na pytanie o ocenę historii narodowej zdecydowała większość respondentów zgodziła się z poglądem, że Polacy byli w przeszłości krzywdzeni częściej niż inne narody (37% zdecydowanie zgadzało się z takim stwierdzeniem, a 39% „raczej się zgadzało”) oraz zachowywali się szlachetniej niż inni (odpowiednio 35% i 38%). Poparcie dla tych stwierdzeń, jak zauważają autorzy badań, niekoniecznie przekłada się na zgeneralizowaną niechęć do obco-krajowców lub na przekonanie o wyższości Polaków jako grupy etnicznej, choć tego typu poglądy wyraża ponad 1/3 społeczeństwa polskiego¹⁰.

PRZESZŁOŚĆ JAKO SKŁADNIK PATRIOTYZMU I CZYNNIK WIĘZIOTWÓRCZY

Polacy w zdecydowanej większości czują się patriotami. W jednym z ostatnich sondaży (tab. 3) stwierdziło tak 88% respondentów, przy czym na pytanie „Czy uważa się Pan(i) za patriot(k)ę?” 43% badanych odpowiedziało „zdecydowanie tak”, a 45% – „raczej tak”, zaś 9% nie ma takiego poczucia¹¹. Mimo powszechnej deklaracji afirmatywnej postawy wobec wspólnoty narodowej, samo rozumienie patriotyzmu jest społecznie zróżnicowane. Tab. 3 zawiera dane o stopniu akceptacji różnych znaczeń nadawanych tej postawie społecznej.

Warto zauważyć, że wśród najbardziej akceptowanych we współczesnym społeczeństwie polskim znaczeń patriotyzmu znajdują się te, które odnoszą się do przeszłości. „Pielęgnowanie polskich tradycji” i „znajomość historii swojego kraju” zajęły odpowiednio drugą i trzecią pozycję wśród zachowań, które w najwyższym stopniu świadczą o patriotyzmie, osiągając 93% poparcia. Również badane w innym miejscu tego samego sondażu interesowanie się historią („czytanie, dowiadывanie się na temat różnych wydarzeń z historii Polski”) jest jednym z głównych przejawów patriotyzmu deklarowanych przez respondentów, zaraz po poczuciu dumy z sukcesów polskich sportowców. W 2016 r. uważało tak 80% osób (13% wskazało, że robi tak „bardzo często”, 32% – „dość często”, a 35% – „od czasu do czasu”)¹². Dane te po raz kolejny potwierdzają, że zainteresowanie historią i emocjonalny stosunek do niej zajmują jedno z centralnych miejsc polskiej tożsamości narodowej i codziennej praktyki, w której tożsamość ta się manifestuje.

¹⁰ *Ibidem*, s. 12.

¹¹ Dość ciekawe jest to, że stosunkowo często (częściej niż inni) nie uważają się za patriotów osoby w wieku 18–24 lata (19%), uczniowie i studenci (25%), robotnicy niewykwalifikowani (15%), osoby najgorzej wykształcone (14%), sporadycznie praktykujące religijnie (14%) oraz niemające określonych poglądów politycznych (14%).

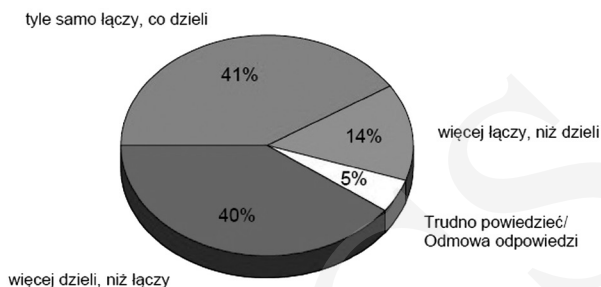
¹² CBOS, *Między patriotyzmem...*, s. 10.

Tab. 3. Rozumienie patriotyzmu (2016)

Patriotyzmowi nadaje się rozmaite znaczenia. Czy Pana(i) zdaniem patriotyzm polega na:	Zdecydowanie tak	Raczej tak	TAK	Raczej nie	Zdecydowanie nie	NIE	Trudno powiedzieć
	w %						
- dbałości o wpajanie dzieciom miłości i szacunku do ojczyzny	72	22	94	2	1	3	3
- pielęgnowaniu polskich tradycji	60	33	93	2	2	4	3
- znajomości historii swojego kraju	59	34	93	2	1	3	4
- okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu	69	23	92	3	2	5	3
- poszanowaniu i przestrzeganiu prawa	61	30	91	4	2	6	3
- udziale w wyborach	65	25	90	4	2	6	4
- gotowości do walki i oddania życia za ojczyznę	57	31	88	5	2	7	5
- gotowości do służby wojskowej lub przeszkolenia wojskowego	50	34	84	7	2	9	7
- podejmowaniu działań na rzecz swojej społeczności lokalnej, okolicy, w której się mieszka	41	41	82	9	2	11	7
- kibicowaniu polskim sportowcom	45	36	81	10	4	14	5
- rzetelnym wypełnianiu obowiązków zawodowych	48	30	78	11	4	15	7
- płaceniu podatków	48	30	78	13	4	17	5
- dbałości o religijne wychowanie dzieci w rodzinie	38	31	69	17	9	26	5
- kupowaniu przede wszystkim polskich produktów	30	37	67	24	5	29	4

Źródło: CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem. Komunikat z badań nr 151/2016*, Warszawa 2016.

CZY, PANA(D) ZDANIEM, POLAKÓW:

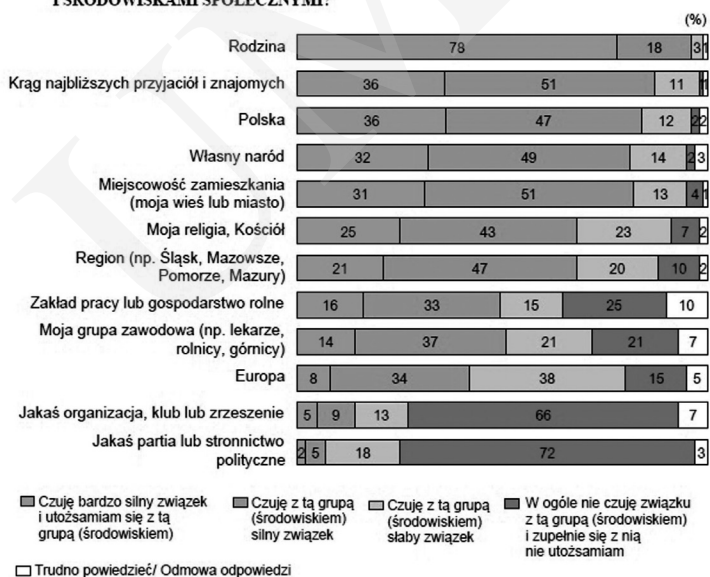

Rys. 5. Poczucie wspólnoty w społeczeństwie polskim (2013)

Źródło: CBOS, *Co łączy Polaków? Komunikat z badań BS/168/2013*, Warszawa 2013.

JAK SILNY CZUJE PAN(D) ZWIĄZEK Z WYMENIONYMI NIŻEJ GRUPAMI I ŚRODOWISKAMI SPOŁECZNYMI?

CBOS

Rys. 6. Struktura więzi społecznych Polaków (2013)

Źródło: CBOS, *Co łączy Polaków? Komunikat z badań BS/168/2013*, Warszawa 2013.

Na koniec rozważań warto przyjrzeć się problemowi kluczowemu dla koherencji społecznej, a mianowicie temu, co i jak mocno łączy Polaków i jakie miejsce w tym zajmuje stosunek do dziejów własnej wspólnoty. W sondażu CBOS z 2013 r., dotyczącym więzi społecznych, okazało się, że Polacy skłonni są postrzegać rodaków bardziej w kategoriach podziałów niż wspólnoty. Odpowiedzi na pytanie, czy Polaków więcej dzieli czy łączy (rys. 5), wskazują, iż poczucie wspólnoty nie

jest bardzo duże, mimo to jednak zdecydowana większość badanych deklaruje silny lub bardzo silny związek zarówno z Polską (83%), jak i narodem (81%). Badani powszechnie deklarują, że najsilniejsze są ich związki z rodziną (96%), 78% utożsamia się z nią, a 18% czuje z nią silny związek (rys. 6).

Wśród najczęściej wymienianych (w pytaniu otwartym) odpowiedzi na pytanie „Co łączy Polaków?” bardzo wysoko znalazły się historia i przeszłość (10% wskazań) oraz klęski, katastrofy, nieszczęścia, wielkie tragedie, zagrożenia, katakлизmy, sytuacje kryzysowe (12%), które również, jak się wydaje, w dużym stopniu zawierają elementy dziejów wspólnoty narodowej. Podobnie zresztą, jak pozostające na dalszych miejscach: wspólnota interesów, wspólne dobro, wspólnota losów (5%); ciężki los, ciężka sytuacja, niedola (3%); ważne wydarzenia, ogólnie wielkie wydarzenia historyczne (2%); wielcy ludzie, wielcy Polacy (1%); wspólne korzenie, więzy krwi, przodkowie (1%). Pozostałe najczęściej wskazywane przez respondentów czynniki więziotwórcze to: religia, wiara, katolicyzm (11%); patriotyzm, miłość do ojczyzny, troska o dobro ojczyzny (9%); bieda, ciężka sytuacja materialna (7%); rodzina (7%); tradycja i obyczaje (7%)¹³.

UWAGI KOŃCOWE

Obserwacja dyskursu publicznego każe stwierdzić, że wśród Polaków zainteresowanie historią jest duże i w ostatnich latach systematycznie rośnie. Widoczne jest to szczególnie w liczbie dostępnych publikacji popularnonaukowych, audycji radiowych, programów telewizyjnych, produkcji filmowych i serialowych czy treściach zamieszczanych w Internecie. Większość z nich tworzy jednak zjawisko, które można określić jako pophistoria, tj. twórczość skierowana do szerokiego odbiorcy, ukazująca przeszłość w sposób uproszczony, wybiórczy, nierzadko sensacyjny. Obok niej funkcjonuje historia instytucjonalna, oficjalna, która w coraz większym stopniu jest politycznie dowartościowywana. Obok rozbudowy kompetencji Instytutu Pamięci Narodowej powstają nowe instytucje badawcze, kulturalne i muzealne (np. Muzeum II Wojny Światowej czy Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami im. Witolda Pileckiego). Coraz większego znaczenia nabiera polityka historyczna, stając się dziś jedną z równoprawnych polityk publicznych i istotnym narzędziem polityki zagranicznej w stosunkach międzynarodowych.

Powyższe obserwacje jedynie w części znajdują potwierdzenie w przytoczonych wyżej badaniach sondażowych nad różnymi wymiarami znaczenia historii dla współczesnego społeczeństwa polskiego. Z jednej strony obserwujemy co najwyżej średnie zainteresowanie przeszłością. Więcej jest osób, które deklarują

¹³ CBOS, *Co łączy Polaków? Komunikat z badań BS/168/2013*, Warszawa 2013.

częściej nikły lub żaden niż duży i bardzo duży poziom tego zainteresowania. Z drugiej strony bardzo wysoko oceniane jest znaczenie przeszłości dla współczesnego człowieka. Dość powszechne są opinie, że Polacy ze swojej historii powinni być dumni, że przeszłość w sposób szczególny doświadczyła naród polski, że był krzywdzony bardziej niż inne narody. Wśród najbardziej akceptowanych we współczesnym społeczeństwie polskim znaczeń patriotyzmu znajdują się te, które odnoszą się wprost lub pośrednio do dziejów własnej wspólnoty. Historia i przeszłość są również jednymi z podstawowych elementów więzi społecznej. Wszystko to wskazuje, że wspólna przeszłość, niezależnie od tego, jaka jest jej treść i społeczne zróżnicowanie ocen poszczególnych wydarzeń i postaci historycznych, jest jednym z kluczowych elementów tożsamości narodowej Polaków.

BIBLIOGRAFIA

- Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005.
- Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010.
- CBOS, *Co łączy Polaków? Komunikat z badań BS/168/2013*, Warszawa 2013.
- CBOS, *Między patriotyzmem a nacjonalizmem. Komunikat z badań nr 151/2016*, Warszawa 2016.
- CBOS, *Świadomość historyczna Polaków. Komunikat z badań BS/68/2016*, Warszawa 2016.
- Glasser W., *The Identity Society*, New York 1971.
- Kłóskowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1.
- Smith A.D., *Interpretations of national identity*, [w:] A. Dieckhoff, N. Gutierrez (eds.), *Modern Roots. Studies of National Identity*, Aldershot 2001.
- TNS, *Czy jesteśmy zwycięzcami? Polacy o przeszłości i o II wojnie światowej. Komunikat z badań K.034/15*, Warszawa 2015.
- TNS, *Polacy wobec historii – zainteresowanie i wiedza. Komunikat z badań K.026/14*, Warszawa 2014.
- TNS OBOP, *Polacy wobec swojej historii. Komunikat z badań K.036/06*, Warszawa 2006.
- TNS OBOP, *Społeczne kryteria polskości 1988–1998–2008. Komunikat z badań K.61/08*, Warszawa 2008.
- Wysocki A., *O rozumieniu i stosowaniu tożsamości narodowej w naukach społecznych*, „Konteksty Społeczne” 2014, nr 2.
- Wysocki A., *Poczucie tożsamości narodowej Polaków w kontekście zachodnioeuropejskim*, „Opuscula Sociologica” 2017, nr 3, DOI: <http://dx.doi.org/10.18276/os.2017.3-05>.

SUMMARY

The study deals with the problem of the significance of history and history attributed to contemporary Polish society in the context of national identity. On the basis of representative surveys from recent years, the author tries to answer the following questions: To what extent Poles are interested in the history of their own country? How much is the history of the national community the source of pride or shame? To what extent is knowledge of history in postulated patriotic attitudes and is at all an important criterion for recognizing someone as a Pole? The conducted analysis leads

to the conclusion that the common past is one of the key elements of the contemporary national identity of Poles.

Keywords: past; history; national identity; Polishness

STRESZCZENIE

Opracowanie podejmuje problem znaczenia przypisywanego przeszłości i historii przez współczesne społeczeństwo polskie w kontekście tożsamości narodowej. Na podstawie reprezentatywnych badań sondażowych z ostatnich lat autor stara się odpowiedzieć na pytania: W jakim stopniu Polacy interesują się historią własnego kraju? Na ile dzieje własnej wspólnoty narodowej są źródłem dumy bądź wstydu? W jakim stopniu znajomość historii mieści się w postulowanych postawach patriotycznych i w ogóle stanowi istotne kryterium uznania kogoś za Polaka? Przeprowadzona analiza prowadzi do konkluzji, że wspólna przeszłość jest jednym z kluczowych elementów współczesnej tożsamości narodowej Polaków.

Słowa kluczowe: przeszłość; historia; tożsamość narodowa; polskość